

Patrycja Zwiech*

Uniwersytet Szczeciński

ZMIANY REALNYCH DOCHODÓW I WYDATKÓW GRUP SPOŁECZNO- -EKONOMICZNYCH W POLSCE W LATACH 2000–2013

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono zróżnicowanie poziomu realnych dochodów i wydatków poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych w Polsce. Zbadano realne dochody rozporządalne, realne wydatki oraz nadwyżki realnych dochodów nad realnymi wydatkami gospodarstw domowych w przekroju grup społeczno-ekonomicznych. Okres badawczy obejmuje lata 2000–2013. Wyniki wskazują, że grupy o najniższym realnym dochodzie (do 2004 r. były to gospodarstwa rolników, a od 2005 r. gospodarstwa pracowników na stanowiskach robotniczych) osiągały od 49% do 58% dochodu grupy o najwyższym dochodzie (gospodarstw pracowników na stanowiskach nierobotniczych) oraz grupy o najniższych wydatkach (gospodarstwa rolników albo pracowników na stanowiskach robotniczych) osiągały od 51% do 58% wydatków grupy o najwyższych wydatkach (gospodarstw pracowników na stanowiskach nierobotniczych). Jednocześnie najwyższą nadwyżkę realnych dochodów rozporządzalnych nad realnymi wydatkami odnotowano w 2000 r. dla gospodarstw pracowników na stanowiskach nierobotniczych i pracujących na własny rachunek, a w 2013 r. już dla gospodarstw rolników i pracowników na stanowiskach nierobotniczych.

Słowa kluczowe: grupy społeczno-ekonomiczne, gospodarstwo domowe, dochody i wydatki

* Adres e-mail: patrycjazwiech@tlen.pl

Wprowadzenie

Dochody i wydatki obrazują stadium dobrobytu społecznego. Zróżnicowanie tych wielkości między grupami społeczno-ekonomicznymi skutkuje różnymi poziomami jakości życia w tych grupach. Kondycja ekonomiczna polskiego społeczeństwa często podlega subiektywnym opiniom, nierzadko kreowanym nie w oparciu o poziom dochodów i wydatków czy rozwarstwienie dochodów i nierówności w wydatkach konsumpcyjnych poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych, ale na podstawie indywidualnego odczucia. Dodatkowo ważne wydają się zmiany tych zmiennych zachodzące w czasie.

Istnienie dużych kontrastów dochodowych sprawia, że doświadczenie niedostatku wydaje się bardziej dotkliwie dla osób uboższych, co wzmacnia subiektywne poczucie ubóstwa i deprywacji. Poza tym nadmierne rozwarstwienie generuje dystans między różnymi grupami i prowadzi do ich zamykania się. Sprzyjać to może tendencji do wykluczenia z określonych dóbr i stosunków społecznych. Po trzecie, kontrasty społeczne osłabiają spójność społeczną i prowadzą do erozji kapitału społecznego. Poziom nierówności wpływa więc nie tylko na sytuację ubogich, ale także majątnych.

Na tym tle ciekawa wydaje się odpowiedź na pytania o realny poziom średnich dochodów i wydatków poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych oraz o zróżnicowanie między tymi grupami, która jest celem niniejszego artykułu. Aby zrealizować ów cel, podjęto takie problemy badawcze, jak:

- analiza porównawcza poziomu realnych dochodów rozporządzalnych poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych w latach 2000–2013,
- analiza porównawcza poziomu realnych wydatków grup społeczno-ekonomicznych w latach 2000–2013,
- analiza nadwyżki realnych dochodów nad realnymi wydatkami poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych w latach 2000–2013.

Artykuł ma charakter badawczy. Postawiono w nim dwie hipotezy badawcze. Pierwsza stanowi, że w latach 2000–2013 zmalało zróżnicowanie gospodarstw domowych między poszczególnymi grupami społeczno-ekonomicznymi pod względem realnych dochodów i wydatków na osobę. Z kolei druga weryfikowana hipoteza badawcza orzeka, iż największej nadwyżki dochodów nad wydatkami na osobę nie osiągają gospodarstwa grup społeczno-ekonomicznych o najwyższych poziomach dochodu *per capita*.

1. Podstawy teoretyczne

Zróźnicowanie grup społeczno-ekonomicznych jest tematem podejmowanym zarówno przez ekonomistów, jak i socjologów. B. Szopa badała relacje dochodów podstawowych grup społeczno-ekonomicznych dla lat 1989–2002 i wskazywała na nierównomierność procesu różnicowania się sytuacji materialnej poszczególnych grup gospodarstw domowych¹. J. Lira i J. Stanisławska² badali poziom dochodów realnych i dynamikę w latach 1999–2008. Autorzy stwierdzili, że w badanym okresie miało miejsce znaczne zróźnicowanie sytuacji dochodowej w gospodarstwach domowych, dodatkowo wskazując, że większa liczba osób w gospodarstwie domowym implikowała korzystniejszą sytuację dochodową gospodarstw domowych rolników na tle pozostałych grup społeczno-ekonomicznych ludności.

Zróźnicowanie grup społeczno-ekonomicznych w Polsce w 2006 roku pod względem dochodów i wydatków badali także A. Majchrzak i J. Stanisławska³. Przeprowadzona analiza wykazała znaczne zróźnicowanie poziomu życia gospodarstw domowych z poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych, a największą jego wartością cechowały się gospodarstwa osób pracujących na własny rachunek oraz pracowników. Natomiast najniższy poziom życia zaobserwowano w dwuosobowych gospodarstwach rolników oraz gospodarstwach emerytów i rencistów. Na podstawie badań przeprowadzonych przez M. Bochenka i M. Mikołajewską⁴ można stwierdzić, że wysokie rozpiętości dochodowe gospodarstw domowych towarzyszą polskiej drodze do rynku od 1990 roku. Według autorów, nierówności rozkładu dochodów w Polsce, mierzone krzywą Lorenza oraz współczynnikiem Giniego, są znacznie wyższe niż w państwach dobrobytu.

Na tle tych badań pojawiają się pytania o realny poziom dochodów i wydatków gospodarstw domowych z różnych grup społeczno-ekonomicznych w Polsce,

¹ B. Szopa, *Zmiany dochodów ludności w Polsce na tle uwarunkowań systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005, s. 105.

² J. Lira, J. Stanisławska, *Poziom dochodów realnych i ich prognoza w gospodarstwach domowych rolników w porównaniu do innych gospodarstw*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2011, nr 1, s. 105–118.

³ A. Majchrzak, J. Stanisławska, *Zróźnicowanie poziomu życia gospodarstw domowych według grup społeczno-ekonomicznych i ich wielkości*, „Więś i Rolnictwo” 2009, nr 3, s. 98–108.

⁴ M. Bochenek, M. Mikołajewska, *Dysproporcje dochodowe w Polsce przed i po wybuchu kryzysu*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2013, nr 30, s. 162–171.

o zmiany tych poziomów w badanym okresie, o to, czy zmiany tych poziomów w badanych grupach przebiegały w sposób odmienny czy zbliżony, oraz o nadwyżkę dochodów nad wydatkami (i jej zmiany) w poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych.

2. Metodologia badania

Przy grupowaniu gospodarstw domowych zastosowano podział na grupy społeczno-ekonomiczne, wyróżniając gospodarstwa: pracowników na stanowiskach nierobotniczych, pracowników na stanowiskach robotniczych, rolników, pracujących na własny rachunek, emerytów i rencistów. Okres badawczy obejmował lata 2000–2013. Posłużono się danymi z corocznych badań GUS pt. „Budżety gospodarstw domowych”⁵. W niniejszym opracowaniu wykorzystano z danych odnoszących się do dochodu rozporządzalnego⁶ na osobę oraz do wydatków⁷ na osobę. Ujęte w cenach bieżących dochody rozporządzalne oraz wydatki w badaniu GUS są przed-

⁵ Badanie budżetów gospodarstw domowych przeprowadzone zostało metodą reprezentacyjną opartą na próbie losowej, dającą możliwość uogólnienia uzyskanych wyników na wszystkie prywatne gospodarstwa domowe w Polsce – zob. *Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.*, GUS, Warszawa 2012, s. 12.

⁶ Dochód rozporządzalny zdefiniowano za GUS jako sumę bieżących dochodów gospodarstwa domowego z poszczególnych źródeł pomniejszoną o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika (od dochodów z pracy najemnej oraz od niektórych świadczeń z ubezpieczenia społecznego i świadczeń pozostałych), o podatki od dochodów z własności, podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawicieli wolnych zawodów i osób użytkujących gospodarstwo indywidualne w rolnictwie oraz o składki na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne. W skład dochodu rozporządzalnego wchodzi dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne (towary i usługi konsumpcyjne pobrane na potrzeby gospodarstwa domowego z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie bądź z prowadzonej działalności gospodarczej na własny rachunek) oraz towary i usługi otrzymane nieodpłatnie. Dochód rozporządzalny przeznaczony jest na wydatki oraz przyrost oszczędności. Zob. *Metodologia badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, Warszawa 2011, s. 33.

⁷ Wydatki zdefiniowano jako sumę wydatków na towary i usługi konsumpcyjne oraz pozostałych wydatków. Wydatki na towary i usługi konsumpcyjne obejmują towary zakupione za gotówkę, przy użyciu karty płatniczej lub kredytowej, na kredyt, otrzymane bezpłatnie oraz spożycie naturalne. Pozostałe wydatki składają się z darów przekazanych innym gospodarstwom domowym i instytucjom niekomercyjnym, niektórych podatków i opłat niebieżących, w tym podatku od spadków i darowizn, podatku od nieruchomości, opłaty za wieczyste użytkowanie gruntu, zaliczek na podatek od dochodów osobistych oraz składek na ubezpieczenia społeczne płaconych samodzielnie przez podatnika, pozostałych rodzajów wydatków nie przeznaczonych bezpośrednio na cele konsumpcyjne, w tym strat pieniężnych, odszkodowań za wyrządzone szkody. Tamże, s. 36.

stawiane w ujęciu nominalnym. W pierwszym etapie doprowadzono do porównywalności danych, eliminując skutki inflacji, wykorzystując w tym celu indeks cen konsumpcyjnych HICP o podstawie stałej, przyjmując rok 2000 jako podstawę.

3. Zróżnicowanie realnych dochodów między grupami społeczno-ekonomicznymi w Polsce

Dochody rozporządzone na osobę w cenach stałych dla poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Dochody rozporządzone na osobę w Polsce w cenach stałych w ujęciu grup społeczno-ekonomicznych w latach 2000–2013

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	w cenach stałych z 2000 r. (w zł)													
Polska	610,51	612,04	619,02	629,51	656,61	665,03	719,71	780,56	843,16	863,95	900,24	891,03	895,26	902,76
Pracownicy, w tym:	657,27	648,69	650,60	675,18	698,45	672,49	714,81	769,05	846,65	870,78	905,07	903,30	902,77	907,49
na stanowiskach robotniczych	517,94	502,30	494,58	505,00	498,48	494,13	536,84	589,03	657,40	669,01	676,43	679,79	677,21	687,99
na stanowiskach nierobotniczych	894,45	875,12	868,46	899,93	954,04	928,23	969,88	1 035,50	1 122,85	1 154,74	1 201,31	1 180,54	1 187,42	1 181,30
Rolnicy	455,99	472,50	532,93	438,77	483,04	529,41	594,61	711,56	715,60	685,28	773,23	714,51	764,39	803,43
Pracujący na własny rachunek	794,67	767,54	785,87	795,74	834,93	853,36	950,54	1 051,32	1 079,44	1 082,53	1 108,21	1 087,46	1 076,11	1 098,71
Emeryci	696,35	730,49	740,47	753,32	775,90	771,89	813,70	839,54	884,57	915,23	939,45	942,60	960,52	983,48
Renciści	494,87	502,95	509,09	520,76	546,73	543,01	590,47	634,05	647,08	674,84	698,59	703,69	696,17	699,65

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2013 r.*, GUS, Warszawa 2014; *Budżety gospodarstw domowych w 2012 r.*, GUS, Warszawa 2013; *Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.*, GUS, Warszawa 2012; *Budżety gospodarstw domowych w 2010 r.*, GUS, Warszawa 2011; *Budżety gospodarstw domowych w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2010; *Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009; *Budżety gospodarstw domowych w 2007 r.*, GUS, Warszawa 2008; *Budżety gospodarstw domowych w 2006 r.*, GUS, Warszawa 2007; *Budżety gospodarstw domowych w 2005 r.*, GUS, Warszawa 2006; *Budżety gospodarstw domowych w 2004 r.*, GUS, Warszawa 2005; *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, GUS, Warszawa 2004; *Budżety gospodarstw domowych w 2002 r.*, GUS, Warszawa 2003; *Budżety gospodarstw domowych w 2001 r.*, GUS, Warszawa 2002; *Budżety gospodarstw domowych w 2000 r.*, GUS, Warszawa 2001; *Roczne wskaźniki makroekonomiczne. Wskaźniki cen*, <http://stat.gov.pl/wskazniki-makroekonomiczne/> (dostęp 15.09.2014).

Dochody rozporządzalne na osobę w cenach bieżących wzrosły w okresie badawczym średnio z 610,51 zł w 2000 roku do 1299,07 zł w 2013 roku. Zarówno w 2000 roku, jak i 2013 roku grupami osiągającymi najwyższe dochody rozporządzalne na osobę były gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych oraz pracujących na własny rachunek. Na początku okresu badawczego najniższe dochody rozporządzalne osiągały natomiast gospodarstwa rolników oraz rencistów, a na końcu – pracowników na stanowiskach robotniczych i rencistów. O ile dochody nominalne wykazywały w badanym okresie trwałą tendencję wzrostową (z wyjątkiem gospodarstw rolników, dla których dochody nominalne na osobę spadały w latach 2003, 2009 i 2011), o tyle ich poziom realny nie wykazywał już takich wzrostów, a nawet odnotowano spadki dochodów realnych na osobę w gospodarstwach pracowników na stanowiskach robotniczych (w latach 2001, 2002, 2004, 2005, 2012), pracowników na stanowiskach nierobotniczych (2001, 2002, 2005, 2011, 2013), rolników (2003, 2009, 2011), pracujących na własny rachunek (2001, 2011, 2012) i rencistów (2005, 2012). Jednocześnie realne dochody na osobę w gospodarstwach pracowników na stanowiskach nierobotniczych, pracujących na własny rachunek i emerytów przekraczały średnią dla kraju, a w gospodarstwach pracowników na stanowiskach robotniczych, rencistów i rolników były niższe od średniej krajowej, co zobrazowano w tabeli 2.

Tabela 2. Relacje realnego dochodu rozporządzalnego na osobę w odniesieniu do średniej krajowej oraz udział realnego dochodu rozporządzalnego grupy o najniższym dochodzie w stosunku do grupy o najwyższym dochodzie w latach 2000–2013 w Polsce

	Polska = 100													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Pracownicy, w tym:	107,66	105,99	105,10	107,25	106,37	101,12	99,32	98,53	100,41	100,79	100,54	101,38	100,84	100,52
na stanowiskach robotniczych	84,84	82,07	79,90	80,22	75,92	74,30	74,59	75,46	77,97	77,44	75,14	76,29	75,64	76,21
na stanowiskach nierobotniczych	146,51	142,98	140,30	142,96	145,30	139,58	134,76	132,66	133,17	133,66	133,44	132,49	132,63	130,85
Rolnicy	74,69	77,20	86,09	69,70	73,57	79,61	82,62	91,16	84,87	79,32	85,89	80,19	85,38	89,00
Pracujący na własny rachunek	130,16	125,41	126,95	126,41	127,16	128,32	132,07	134,69	128,02	125,30	123,10	122,04	120,20	121,71
Emeryci	114,06	119,35	119,62	119,67	118,17	116,07	113,06	107,56	104,91	105,94	104,36	105,79	107,29	108,94
Renciści	81,06	82,18	82,24	82,72	83,27	81,65	82,04	81,23	76,74	78,11	77,60	78,97	77,76	77,50
	procentowy udział realnego dochodu min w realnym dochodzie max													
Udział	0,51	0,54	0,57	0,49	0,51	0,53	0,55	0,56	0,58	0,58	0,56	0,58	0,57	0,58

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

Przeciętny realny dochód rozporządzalny na osobę w grupie o najniższym realnym dochodzie stanowił od 49% do 58% dochodu grupy o najwyższym dochodzie. Grupą o najniższym dochodzie do roku 2004 były gospodarstwa rolników, a od 2005 roku gospodarstwa „niebieskich kołnierzyków”, natomiast grupą o najwyższych dochodach były gospodarstwa „białych kołnierzyków” (wyjątek stanowił jedynie 2007 r., kiedy to najwyższe dochody rozporządzalne na osobę odnotowano w gospodarstwach osób prowadzących działalność gospodarczą). Rozpatrując zmiany w zróżnicowaniu wysokości realnych dochodów rozporządzalnych w poszczególnych latach, obliczono dodatkowo wskaźniki dynamiki, co zostało przedstawione w tabeli 3.

Tabela 3. Dynamika realnego dochodu rozporządzalnego na osobę w przekroju grup społeczno-ekonomicznych w latach 2001–2013

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	dynamika realnego dochodu rozporządzalnego (rok poprzedni = 100)												
Polska	100,3	101,1	101,7	104,3	101,3	108,2	108,5	108,0	102,5	104,2	99,0	100,5	100,8
Pracownicy, w tym:	98,7	100,3	103,8	103,4	96,3	106,3	107,6	110,1	102,9	103,9	99,8	99,9	100,5
na stanowiskach robotniczych	97,0	98,5	102,1	98,7	99,1	108,6	109,7	111,6	101,8	101,1	100,5	99,6	101,6
na stanowiskach nierobotniczych	97,8	99,2	103,6	106,0	97,3	104,5	106,8	108,4	102,8	104,0	98,3	100,6	99,5
Rolnicy	103,6	112,8	82,3	110,1	109,6	112,3	119,7	100,6	95,8	112,8	92,4	107,0	105,1
Pracujący na własny rachunek	96,6	102,4	101,3	104,9	102,2	111,4	110,6	102,7	100,3	102,4	98,1	99,0	102,1
Emeryci	104,9	101,4	101,7	103,0	99,5	105,4	103,2	105,4	103,5	102,6	100,3	101,9	102,4
Renciści	101,6	101,2	102,3	105,0	99,3	108,7	107,4	102,1	104,3	103,5	100,7	98,9	100,5
	dynamika realnego dochodu rozporządzalnego (rok 2000 = 100)												
Polska	100,3	101,4	103,1	107,6	108,9	117,9	127,9	138,1	141,5	147,5	145,9	146,6	147,9
Pracownicy, w tym:	98,7	99,0	102,7	106,3	102,3	108,8	117,0	128,8	132,5	137,7	137,4	137,4	138,1
na stanowiskach robotniczych	97,0	95,5	97,5	96,2	95,4	103,6	113,7	126,9	129,2	130,6	131,2	130,8	132,8
na stanowiskach nierobotniczych	97,8	97,1	100,6	106,7	103,8	108,4	115,8	125,5	129,1	134,3	132,0	132,8	132,1
Rolnicy	103,6	116,9	96,2	105,9	116,1	130,4	156,0	156,9	150,3	169,6	156,7	167,6	176,2
Pracujący na własny rachunek	96,6	98,9	100,1	105,1	107,4	119,6	132,3	135,8	136,2	139,5	136,8	135,4	138,3
Emeryci	104,9	106,3	108,2	111,4	110,8	116,9	120,6	127,0	131,4	134,9	135,4	137,9	141,2
Renciści	101,6	102,9	105,2	110,5	109,7	119,3	128,1	130,8	136,4	141,2	142,2	140,7	141,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

Najszybciej dochód rozporządzalny na osobę rósł w Polsce w latach 2006–2008. Podobną dynamikę odnotowano w gospodarstwach pracowników, emerytów i rencistów. W przypadku gospodarstw rolników dochód ten rósł najszybciej w latach 2004–2007 oraz 2002 i 2010, a gospodarstw osób prowadzących działalność gospodarczą w latach 2006 i 2007. Ogółem w badanym okresie realny dochód rozporządzalny na osobę wzrósł o 47,9%. W największym stopniu wzrósł w gospodarstwach rolników (o 76,2%), a w najmniejszym w gospodarstwach pracowników i osób prowadzących działalność gospodarczą.

4. Zróżnicowanie realnych wydatków między grupami społeczno-ekonomicznymi w Polsce

Kolejnym czynnikiem ukazującym zróżnicowanie między grupami społeczno-ekonomicznymi są wydatki. Wydatki na osobę w cenach stałych w latach 2000–2013 zostały przedstawione w tabeli 4.

Tabela 4. Wydatki na osobę w cenach stałych w ujęciu grup społeczno-ekonomicznych w latach 2000–2013

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	w cenach stałych z 2000 r.													
Polska	599,49	579,03	582,47	595,60	620,27	602,88	642,08	680,63	729,25	741,61	748,26	737,20	735,84	737,80
Pracownicy, w tym:	629,27	596,87	597,66	622,72	640,98	597,74	631,05	664,96	715,35	729,87	738,91	730,61	727,66	729,90
na stanowiskach robotniczych	497,75	465,41	453,78	463,39	462,88	441,86	475,84	511,97	561,12	564,77	558,66	559,92	556,73	564,66
na stanowiskach nierobotniczych	853,14	800,20	798,57	833,14	868,64	821,24	853,50	891,42	940,44	962,22	972,43	942,35	943,37	936,01
Rolnicy	441,99	435,52	454,04	426,64	452,97	466,30	494,62	516,77	559,33	551,94	571,51	534,51	549,43	545,25
Pracujący na własny rachunek	760,75	723,79	743,31	756,00	763,16	759,65	823,50	919,17	962,10	936,50	910,88	887,09	889,96	895,28
Emeryci	710,70	706,22	713,09	718,61	748,29	709,40	735,80	752,07	791,75	810,74	819,18	816,93	815,15	832,40
Renciści	521,17	513,90	514,40	523,49	552,68	528,04	568,71	595,85	621,80	650,59	653,61	652,04	648,52	656,66

Źródło: jak w tabeli 1.

Wydatki na osobę w cenach bieżących wzrosły w okresie badawczym średnio z 599,49 zł do 1061,70 zł. Zarówno w 2000 roku, jak i w 2013 roku grupami od-

notowującymi najwyższe wydatki na osobę były gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych oraz pracujących na własny rachunek, a najniższymi – gospodarstwa rolników i pracowników na stanowiskach robotniczych. O ile wydatki nominalne wykazywały w badanym okresie trwałą tendencję wzrostową, o tyle ich poziom realny nie wykazywał już takich wzrostów, a nawet w latach 2001, 2005, 2011 oraz 2012 średni poziom wydatków na osobę spadał. Jednocześnie realne wydatki na osobę w gospodarstwach pracowników na stanowiskach nierobotniczych, pracujących na własny rachunek i emerytów przekraczały średnią dla kraju, a w gospodarstwach pracowników na stanowiskach robotniczych, rencistów i rolników były niższe od średniej krajowej, co zobrazowano w tabeli 5.

Tabela 5. Relacje realnych wydatków na osobę w odniesieniu do średniej krajowej oraz udział realnych wydatków grupy o najniższych wydatkach w stosunku do grupy o najwyższych wydatkach w latach 2000–2013 w Polsce

	Polska = 100													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Pracownicy, w tym:	104,97	103,08	102,61	104,55	103,34	99,15	98,28	97,70	98,09	98,42	98,75	99,11	98,89	98,93
na stanowiskach robotniczych	83,03	80,38	77,91	77,80	74,63	73,29	74,11	75,22	76,94	76,15	74,66	75,95	75,66	76,53
na stanowiskach nierobotniczych	142,31	138,20	137,10	139,88	140,04	136,22	132,93	130,97	128,96	129,75	129,96	127,83	128,20	126,86
Rolnicy	73,73	75,21	77,95	71,63	73,03	77,34	77,03	75,93	76,70	74,42	76,38	72,51	74,67	73,90
Pracujący na własny rachunek	126,90	125,00	127,61	126,93	123,04	126,00	128,26	135,05	131,93	126,28	121,73	120,33	120,95	121,34
Emeryci	118,55	121,97	122,43	120,65	120,64	117,67	114,60	110,50	108,57	109,32	109,48	110,82	110,78	112,82
Renciści	86,94	88,75	88,31	87,89	89,10	87,59	88,57	87,54	85,27	87,73	87,35	88,45	88,13	89,00
	% udział dochodu min w dochodzie max													
Udział	0,52	0,54	0,57	0,51	0,52	0,54	0,56	0,56	0,58	0,57	0,57	0,57	0,58	0,58

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 4.

Realne wydatki grupy o najniższych wydatkach stanowiły od 51% do 58% wydatków grupy o najwyższych wydatkach. Grupą o najniższych wydatkach na osobę były albo gospodarstwa rolników (lata 2000–2001, 2003–2004, 2007–2009, 2011–2013), albo gospodarstwa pracowników na stanowiskach robotniczych (2002, 2005–2006, 2010), natomiast grupą o najwyższych wydatkach były gospodarstwa pracowników na stanowiskach nierobotniczych (wyjątek 2007 r.). Rozpatrując zmiany

w zróżnicowaniu wysokości realnych wydatków w poszczególnych latach, obliczono dodatkowo wskaźniki dynamiki, co zostało przedstawione w tabeli 6.

Tabela 6. Dynamika realnych wydatków na osobę w przekroju grup społeczno-ekonomicznych w latach 2001–2013

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	dynamika dochodu rozporządzalnego (rok poprzedni = 100)												
Polska	101,7	102,5	103,0	107,9	99,4	107,9	108,7	111,6	105,8	103,6	102,4	103,5	101,0
Pracownicy, w tym:	99,9	102,0	105,0	106,6	95,3	107,0	108,1	112,1	106,1	104,0	102,8	103,3	101,1
na stanowiskach robotniczych	98,5	99,4	102,9	103,5	97,6	109,1	110,4	114,2	104,7	101,6	104,2	103,1	102,2
na stanowiskach nierobotniczych	98,8	101,7	105,1	108,0	96,7	105,3	107,1	109,9	106,4	103,8	100,7	103,8	100,0
Rolnicy	103,8	106,2	94,7	110,0	105,2	107,5	107,2	112,8	102,7	106,4	97,2	106,6	100,0
Pracujący na własny rachunek	100,2	104,6	102,5	104,6	101,8	109,8	114,5	109,1	101,3	99,9	101,2	104,0	101,4
Emeryci	104,6	102,9	101,5	107,9	96,9	105,1	104,9	109,7	106,5	103,8	103,6	103,5	102,9
Renciści	103,8	102,0	102,5	109,4	97,7	109,1	107,5	108,7	108,8	103,2	103,7	103,1	102,0
	dynamika dochodu rozporządzalnego (rok 2000 = 100)												
Polska	101,7	104,3	107,4	115,9	115,1	124,2	135,1	150,8	159,6	165,4	169,3	175,3	177,1
Pracownicy, w tym:	99,9	101,9	107,0	114,1	108,8	116,3	125,7	141,0	149,6	155,6	159,9	165,1	166,9
na stanowiskach robotniczych	98,5	97,8	100,6	104,2	101,6	110,9	122,4	139,8	146,4	148,7	154,9	159,7	163,2
na stanowiskach nierobotniczych	98,8	100,4	105,6	114,0	110,2	116,0	124,3	136,7	145,5	151,0	152,1	157,9	157,9
Rolnicy	103,8	110,2	104,3	114,8	120,8	129,8	139,1	156,9	161,1	171,3	166,5	177,5	177,5
Pracujący na własny rachunek	100,2	104,8	107,4	112,4	114,3	125,6	143,8	156,8	158,8	158,6	160,6	167,1	169,3
Emeryci	104,6	107,7	109,3	117,9	114,3	120,1	125,9	138,1	147,2	152,7	158,3	163,8	168,5
Renciści	103,8	105,9	108,6	118,8	116,0	126,6	136,1	147,9	161,0	166,2	172,3	177,7	181,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 4.

Najszybciej realne wydatki na osobę rosły w Polsce w latach 2004 oraz 2006–2009. Podobną dynamikę odnotowano w gospodarstwach pracowników, emerytów i rencistów. W przypadku gospodarstw rolników wydatki rosły najszybciej w latach 2004–2008 oraz 2010 i 2012, a gospodarstw osób prowadzących działalność gospodarczą w latach 2006–2008. Ogółem w badanym okresie realne wydatki na osobę

wzrosły o 77,1%. W największym stopniu wzrosły w gospodarstwach rencistów (o 81,3%) i rolników (o 77,5%), a w najmniejszym stopniu w gospodarstwach pracowników.

5. Analiza nadwyżki dochodów rozporządzalnych nad wydatkami grup społeczno-ekonomicznych w ujęciu realnym w Polsce

Nadwyżka realnych dochodów rozporządzalnych nad realnymi wydatkami została przedstawiona w tabeli 7.

Tabela 7. Nadwyżka realnych dochodów rozporządzalnych nad realnymi wydatkami na osobę w Polsce w latach 2000–2013

Rok	Nadwyżka w cenach stałych z 2000 r. (zł)													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ogółem:	11,02	33,01	36,55	33,91	36,34	62,15	77,63	99,93	113,91	122,33	151,98	153,83	159,42	164,95
Pracownicy, w tym:	28,00	51,82	52,94	52,46	57,46	74,75	83,76	104,09	131,30	140,91	166,17	172,69	175,11	177,60
na stanowiskach robotniczych	20,19	36,89	40,79	41,62	35,61	52,27	61,00	77,07	96,28	104,24	117,77	119,87	120,48	123,34
na stanowiskach nierobotniczych	41,31	74,92	69,89	66,79	85,40	106,99	116,38	144,08	182,41	192,51	228,88	238,19	244,05	245,29
Rolnicy	14,00	36,98	78,88	12,13	30,06	63,11	99,99	194,79	156,27	133,34	201,72	180,00	214,96	258,17
Pracujący na własny rachunek	33,92	43,75	42,56	39,74	71,77	93,71	127,04	132,15	117,35	146,04	197,34	200,37	186,14	203,43
Emeryci	-14,35	24,27	27,37	34,71	27,62	62,49	77,90	87,47	92,82	104,49	120,26	125,67	145,37	151,08
Renciści	-26,30	-10,95	-5,31	-2,73	-5,95	14,97	21,77	38,20	25,28	24,26	44,98	51,65	47,65	43,00
	Nadwyżka w % (w odniesieniu do dochodów rozporządzalnych)													
Ogółem:	1,81	5,39	5,9	5,39	5,53	9,35	10,79	12,8	13,51	14,16	16,88	17,26	17,81	18,27
Pracownicy, w tym:	4,26	7,99	8,14	7,77	8,23	11,12	11,72	13,54	15,51	16,18	18,36	19,12	19,4	19,57
na stanowiskach robotniczych	3,9	7,34	8,25	8,24	7,14	10,58	11,36	13,08	14,65	15,58	17,41	17,63	17,79	17,93
na stanowiskach nierobotniczych	4,62	8,56	8,05	7,42	8,95	11,53	12	13,91	16,25	16,67	19,05	20,18	20,55	20,76
Rolnicy	3,07	7,83	14,8	2,76	6,22	11,92	16,82	27,37	21,84	19,46	26,09	25,19	28,12	32,13
Pracujący na własny rachunek	4,27	5,7	5,42	4,99	8,6	10,98	13,37	12,57	10,87	13,49	17,81	18,43	17,3	18,52
Emeryci	-2,06	3,32	3,7	4,61	3,56	8,1	9,57	10,42	10,49	11,42	12,8	13,33	15,13	15,36
Renciści	-5,31	-2,18	-1,04	-0,52	-1,09	2,76	3,69	6,03	3,91	3,59	6,44	7,34	6,85	6,15

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel 1 i 4.

Relacje między dochodami rozporządzalnymi a wydatkami ogółem na jedną osobę ukazują rosnącą nadwyżkę dochodów nad wydatkami. W 2000 roku nadwyżka ta średnio wynosiła w cenach stałych 11,02 zł, a w 2013 roku – 164,95 zł. Jednocześnie ta nadwyżka w 2000 roku stanowiła 1,81% realnego dochodu rozporządzalnego, a w 2013 roku – 18,27%. W 2000 roku najwyższą nadwyżkę odnotowano dla gospodarstw pracowników na stanowiskach nierobotniczych i pracujących na własny rachunek, a w 2013 roku w gospodarstwach rolników i pracowników na stanowiskach nierobotniczych. Największe zmiany nadwyżki w badanym okresie nastąpiły w grupie gospodarstw rolników.

Jednocześnie można zauważyć, że inna jest kolejność gospodarstw z punktu widzenia dochodów *per capita* (przykładowo w 2013 r.: pracownicy na stanowiskach nierobotniczych, pracujący na własny rachunek, emeryci, rolnicy, renciści i pracownicy na stanowiskach robotniczych) i kolejność gospodarstw z najwyższą nadwyżką dochodów nad wydatkami (w 2013 r.: rolnicy, pracownicy na stanowiskach nierobotniczych, pracujący na własny rachunek, emeryci, pracownicy na stanowiskach robotniczych i renciści).

Podsumowanie

Aby zobrazować zróżnicowanie poziomu realnych dochodów i wydatków oraz nadwyżki dochodów nad wydatkami w przekroju grup społeczno-ekonomicznych w Polsce, zrealizowano 3 zadania badawcze. Wnioski, jakie wypływają z pierwszego badania, tzn. analizy porównawczej poziomu realnych dochodów rozporządzalnych, wskazują na fakt, że dochód w grupie o najniższym realnym dochodzie (do 2004 r. były to gospodarstwa rolników, a od 2005 r. gospodarstwa pracowników na stanowiskach robotniczych) stanowił od 49% do 58% dochodu grupy o najwyższym dochodzie (gospodarstwa pracowników na stanowiskach nierobotniczych). Analiza porównawcza poziomu realnych wydatków ukazała z kolei, że wydatki na jedną osobę grupy o najniższych wydatkach (gospodarstwa rolników albo pracowników na stanowiskach nierobotniczych) stanowiły od 51% do 58% wydatków grupy o najwyższych wydatkach (gospodarstwa pracowników na stanowiskach nierobotniczych).

Jednocześnie można zauważyć, że w latach 2000–2013 zmalało zróżnicowanie gospodarstw domowych pod względem realnych dochodów i wydatków na osobę

między poszczególnymi grupami społeczno-ekonomicznymi. Udział realnego dochodu rozporządzalnego grupy o najniższym dochodzie w stosunku do grupy o najwyższym dochodzie i udział realnych wydatków grupy o najniższych wydatkach w stosunku do grupy o najwyższych wydatkach wzrosły.

W trzecim zadaniu badawczym dokonano analizy nadwyżki realnych dochodów rozporządzalnych nad realnymi wydatkami. W 2000 roku najwyższą nadwyżkę odnotowano dla gospodarstw pracowników na stanowiskach nierobotniczych i pracujących na własny rachunek, a w 2013 roku w gospodarstwach rolników i pracowników na stanowiskach nierobotniczych. Najwyższą nadwyżkę dochodów nad wydatkami na osobę nie osiągnęły więc gospodarstwa z grup społeczno-ekonomicznych o najwyższych poziomach dochodu *per capita*.

Literatura

- Bochenek M., Mikołajewska M., *Dysproporcje dochodowe w Polsce przed i po wybuchu kryzysu*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, nr 30.
- Budżety gospodarstw domowych w 2013 r.*, GUS, Warszawa 2014.
- Budżety gospodarstw domowych w 2012 r.*, GUS, Warszawa 2013
- Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.*, GUS, Warszawa 2012.
- Budżety gospodarstw domowych w 2010 r.*, GUS, Warszawa 2011.
- Budżety gospodarstw domowych w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2010.
- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009.
- Budżety gospodarstw domowych w 2007 r.*, GUS, Warszawa 2008.
- Budżety gospodarstw domowych w 2006 r.*, GUS, Warszawa 2007.
- Budżety gospodarstw domowych w 2005 r.*, GUS, Warszawa 2006.
- Budżety gospodarstw domowych w 2004 r.*, GUS, Warszawa 2005.
- Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, GUS, Warszawa 2004.
- Lira J., Stanisławska J., *Poziom dochodów realnych i ich prognoza w gospodarstwach domowych rolników w porównaniu do innych gospodarstw*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2011, nr 1.
- Majchrzak A., Stanisławska J., „Wies i Rolnictwo” 2009, nr 3.
- Metodologia badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, Warszawa 2011.
- Szopa B., *Zmiany dochodów ludności w Polsce na tle uwarunkowań systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005.
- Zharmonizowane wskaźniki cen konsumpcyjnych HICP*, GUS, Warszawa 2014, www.stat.gov.pl/gus/5840_5582_PLK_HTML.htm (dostęp 15.09.2014).

CHANGES IN REAL INCOME AND EXPENDITURES AMONG SOCIO-ECONOMIC GROUPS IN POLAND FROM 2000 TO 2013

Abstract

This article describes the diversification of real income and expenditures among socio-economic groups. This paper focuses on the analysis of real available income, real expenditures as well as real income surplus over household expenditures among socio-economic groups. The study was carried out from 2000 to 2013. The results show that the groups with the lowest real income (namely farmers' households until 2004 and then employees in manual labour positions' households after 2005) gained from 49% to 58% of income gained by the group with the highest income (employees in non-manual labour positions' households) and the group with the lowest expenditures (farmers' or employees in manual labour positions' households) gained from 51% to 58% of expenditures of the group with the highest expenses (employees in non-manual labour positions' households). At the same time, the highest real income surplus over real expenditure was recorded in 2000 among employees of non-manual labour positions' and self-employed' households and among farmers' and employees of non-manual labour positions' households in 2013.

Translated by Patrycja Zwiech

Keywords: socio-economic groups, household, income and expenditure

JEL Codes: D12, D14, D31